

ETNOLOŠKA PROUČAVANJA PSIHIČKIH POJAVA

Uspon romantizma u Evropi stvarao je uslove za formiranje nove naučne discipline - etnopsihologije - koja je trebalo da osvetli samu suštinu "narodnog bića", da ukaže na sve njegove vrline (nedostatke po mogućstvu da prenebregne) i da postavi "naučni" osnov za nacionalnu ekspanziju. U uslovima borbe za ujedinjenje i nacionalnu emancipaciju "malih naroda", stvaranje iluzije o "velikoj istorijskoj ulozi" koju određena nacija treba da odigra umnogome je doprinosilo efikasnosti nacionalnih pokreta. Međutim, neograničeni romantičarski zanos i iracionalnost vere u sopstvenu "narodnu dušu" doveli su u Nemačkoj, Italiji, pa i kod nas, do neumerenih nacionalnih euforija sa određenim posledicama.

Začeci etnopsihologije, koja je više nego i jedna druga nauka bila pozvana da ispuni "nacionalni zadatak", javljaju se i u okvirima opšteslovenskog pokreta. Tako se već 1825. godine u prvom broju "Srbskog letopisa" javlja spis Pavla Šafarika pod naslovom Karakter slavenkog naroda voočšte, čija je osnovna namera da pobija "poruganije i uničiženije" slavenkog nacionalnog karaktera ističući niz najlepših osobina Slovena, kao što su trudoljublje, veselje, sloga sa drugim narodima, itd. Opšteslovenski pokret, inspirisan Herderovim idejama, još uvek je u defanzivi prema nipodaštavajućim stavovima nemačkih i mađarskih naučnika toga doba. Stoga i Šafarik uzvikuje: "Budimo pravedni: ljubimo rod svoj, ali ne mrzimo i ne gonimo drugiji". 1)

Ideološka suština kasnijih etnopsiholoških radova jasno se može uočiti ukoliko se obrati pažnja na promenu osnovne karakteristike socijalne strukture Srbije XIX veka. Srbija koju je opisivao Vuk Karadžić ili neki putopisac sa samog početka veka bila je - Srbija seljaka. U to vreme u gradovima je živelo stanovništvo druge vere, drugog jezika i sasvim drugog socijalnog položaja - Turci, Cincari, Jevreji itd. Takav, relativno homogeni društveni položaj Srba mogao je stvarati predstavu o nekim zajedničkim psihičkim karakteristikama (što se, međutim, ne može smatrati ispravnim čak i kada je reč o tom periodu). Pola veka kasnije srpsko društvo, oslikano u Srbiji na istoku duboko je raslojeno; u njemu se javljaju značajne socijalne tenzije. Oproban ideološko sredstvo, koje treba da spreči narastanje konflikata, sastoji se u isticanju nacionalnih pretenzija ili nacionalne ugroženosti čije se ostvarivanje ili sprečavanje nužno zasniva na klasnom miru. Naučnu podlogu klasnog mira treba da stvori idealizovana slika "nacionalnog bića".

Etnopsihologija kod nas dobija zamah i pokazuje svoju iracionalnost tek u zakasnelom romantizmu druge polovine XIX veka. 2) Tipičan primer subjektivnosti sa mnogo konzervativne ideološke sadržine predstavlja rad Alimpija Vasiljevića Psihološke osobine srpskog naroda iz 1886. godine, u kome se srpski narod izdiže iznad svih ostalih na osnovu njegovog "znanja". 3) Već kod Vasiljevića javlja se standardni "metodološki" postupak etnopsihologa - pozivanje na "narodne vrline" iskazane u epskom u-

smenom stvaralaštvu.

Prodor etnopsihologije u kulturnu i naučnu klimu tog doba ogleda se i u tome što prva geografska i etnografska sinteza o Srbiji - Karićeva knjiga Srbija opis zemlje, naroda i države - sadrži podpoglavlje Narodni duh i osećanje, koje ima izraziti etnopsihološki sadržaj. 4) U Karićevom tekstu se nalazi i teorijsko zasnivanje etnopsihologije usmereno ka geografskom determinizmu, što, pored činjenice da je Karić po svojoj vokaciji bio geograf, kao i poznate uloge koju je geografska nauka izvršila u konstituisanju etnologije, čini put kojim je etnopsihološko proučavanje ušlo u okvire etnologije.

Puni zamah etnopsihologije kao i završna etapa njenog uklapanja u etnologiju pada u vreme između dva svetska rata, a započinje Cvijićevim delom Balkansko poluostrvo. 5) Druga knjiga Balkanskog poluostrva, pod naslovom Psihičke osobine Južnih Slovena, predstavlja sintetizovan etnopsihološki pregled balkanskog stanovništva, upotpunjen velikim brojem etnoloških, socioloških, istorijskih i ekonomskih činjenica. Međutim, neophodno je ispitati na kakvim je teorijskim i metodološkim postavkama zasnovana ova etnopsihološka sinteza. Smisao ovakvog preispitivanja jeste utvrđivanje jednog broja činjenica i zaključaka koji mogu predstavljati osnov za buduća ispitivanja psihičkih osobina stanovništva, kao i onog broja stavova koji su nastali kao rezultat teorijskih i metodoloških postavki koje je moderna nauka odbacila i kao takvi ne mogu se koristiti u daljim naučnim proučavanjima ovog fenomena. Ovakva reinterpretacija omogućuje da se, umesto upštenih primedbi da je Cvijić idealizovao dinarski psihički tip, utvrde koreni tog preceñjivanja i da se, eventualno, donese ispravniji zaključak o datom problemu.

Na prvom mestu, neophodno je reinterpretirati Cvijićev pojam "psihički tip", koji predstavlja osnov njegovog etnopsihološkog proučavanja Balkanskog poluostrva. Takav pokušaj reinterpretacija može se naći u članku M. Filipovića Jovan Cvijić i srpska etnologija, 6) gde je predloženo da se umesto pojma "psihički tip" upotrebljava "etnička grupa". Međutim, ni taj pojam ne odgovara osnovnom psihičkom sadržaju koji obuhvata, pa se čak može reći da je Cvijićev pojam adekvatniji. Osnovni nedostatak Filipovićeve reinterpretacije sastoji se u neodređenosti atributa "etnička" koji, s obzirom na to da je izveden iz takode neodređenog pojma "etnos", ne može poslužiti ponaučavanju Cvijićevih rezultata. U modernijoj nauci, naročito u okviru pravca "kultura i ličnost" ne postoji opšta saglasnost oko osnovnog pojma koji bi obuhvatio psihičke osobine ispitivane kulture. Polazni pojmovi, kao što su "ličnost" i "karakter", preuzeti su iz individualne psihologije da bi u etnološkoj i socijalno antropološkoj verziji postali "grupna ličnost" (Z. Anri i M. Spiro), 7) "strukturna ličnost" (I. Halovel) 8), "socijalni karakter" (E. From i D. Rizman) 9), "temperament" (M. Mid) 10) itd. Međutim, prosta supstitucija Cvijićevog pojma "psihički tip" bilo koji od iznesenih pojmova ne može zadovoljiti jer su proistekli iz potpuno različitih teorijskih sistema. Te razlike postaju veoma uočljive kada se pogleda ko predstavlja nosioce psihičkih osobina prema Cvijićevoj koncepciji, s jedne strane, a ko prema koncep-

ciji pravca "kultura i ličnost", s druge strane. Zajedničko obe-
ma koncepcijama je da psihičke osobine poseduju individue. Među-
tim, prema Cvijićevom shvatanju, te osobine pojedinaca su rezul-
tati života "narodne duše", nekakvog nadindividualnog intelekta,
što pripadnici pomenutog pravca odlučno odbijaju. Opisujući psi-
hičko jedinstvo Južnih Slovena, Cvijić piše: "Osim jezika, osno-
vne su psihičke crte iste kod Srbo-Hrvata i Slovenaca. Oni se o-
dlikuju intelektualnom i moralnom osetljivošću, kojom razlikuju
nijanse, često najfinije; velikom osećajnošću i jako razvijenim
osećanjem simpatije, koje je u osnovi narodne duše kod svih Juž-
nih Slovena". 11) Nasuprot tome, moderna etnologija smatra da je
individua jedini nosilac psihičkih osobina a da se one stvaraju
pod uticajem određenih kulturnih obrazaca koji najjače deluju u
procesu socijalizacije. Prema tome, pravac reinterpretacije dru-
ge knjige Balkanskog poluostrva bio bi da se utvrde obrasci po-
našanje u pojedinim "psihičkim tipovima" ili "etničkim grupama",
pa da se na osnovu toga konstruiše npr. socijalni karakter svake
kulturne grupe i da se tek tada vrši poređenja između različitih
grupa. Tada bi se moglo pristupiti i veoma interesantnom utvrđi-
vanju korelacija između kulturnih fenomena koji se javljaju samo
u nekoj datoj grupi i njenog npr. socijalnog karaktera. U drugoj
knjizi Balkanskog poluostrva postoji obilje podataka koji su de-
limično središni i razvrstani, tako da je sasvim sigurno da bi o-
vakva reinterpretacija dala solidne rezultate.

Međutim, korišćenje Cvijićevih rezultata otežano je
i problemima metodološke prirode. U Uputstvu za ispitivanje pore-
kla stanovništva i psihičkih osobina, koje je Cvijić sastavio
1911. godine, ima nekih pitanja koja mogu i danas sačinjavati de-
love moderno koncipiranih upitnika ove vrste. To je, na primer
zahtev da se zabeleži mišljenje koje o stanovnicima ispitivanog
sela imaju stanovnici susjednih sela ili zahtev da se posveti pa-
žnja odnosu koji vlada između roditelja i dece. 12) Međutim, i
ova pitanja su veoma fragmentarna te mnogi važni odnosi ostaju
van vidokruga ispitivača. Proces socijalizacije, koji je neobič-
no značajan za ispitivanje psihičkih osobina, nedovoljno je raz-
ložen i teško da se odgovori na ovako sumarno pitanje mogu dota-
ći svih relevantnih kulturnih determinanti ličnosti. Poređenja
radi, može se navesti da podaci o socijalizaciji u etnografskim
izveštajima mnogih poznatih naučnika zauzimaju ključne pozicije.
Tako, na primer u poznatoj knjizi Margaret Mid, Spol i tempera-
ment u tri primitivna društva jednu trećinu podataka o plemenu
Arapeša predstavljaju elementi socijalizacije. 13) Takođe se mo-
že navesti da u Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narod-
nom životu, poznatom upitniku Antuna Radića, pitanja koja se od-
nose na proces socijalizacije zauzimaju značajno mesto. 14)

Još veći problemi pri reinterpretaciji Cvijićevih
"psihičkih tipova" nastaju kada se pokuša ustanoviti na osnovu
čega je Cvijić utvrđivao pojedine psihičke osobine. U pomenutom
upitniku Cvijić piše: "Proučiti neke crte, vrlo važne za karak-
ter stanovništva: osetljivost, poverljivost i prostosrdačnost,
vrednoću i lenost, rasipništvo i tvrdičluk". 15) Ispitivanje tih
crta karaktera predstavlja izuzetno težak zadatak i zahteva mno-
go jači metodološki aparat nego što su neposredno posmatranje i

polustrukturirani razgovor kojima se sam Cvijić najčešće koristio i koje je preporučivao svojim saradnicima. Kritika koju su američki naučnici Z. Anri i M. Spiro uputili stanju koje je vladalo u etnološkom proučavanju psihičkih pojava pre tridesetak godina izgleda kao da je upućena Cvijićevim ispitivanjima psihičkih pojava, kao i njegovim nastavljacima. "Izučavanje ličnosti u antropologiji - pišu Anri i Spiro - bila su (i još su) izložena kritici da su neprecizna, impresionistička, subjektivna i da se ne mogu transsubjektivno proveriti. (...) naivno je, kao što kritičari primećuju, prihvatiti istraživačev opis strukture ličnosti članova datog društva; a uporediti njegov opis s opisom nekog drugog društva, opet od nekog drugog ispitivača koji se koristio sličnom impresionističkom tehnikom, značilo bi doprineti još većjoj prevari." 16) U osnovi isti stav zauzima i Spiro Kulišić kad, pišući o Cvijićevom proučavanju psihičkih tipova, kaže: "Njegovi psihički i etnopsihički profili, 'koji su unekoliko slični geološkim i geomorfološkim profilima', u stvari predstavljaju uopštavanje ličnih impresija, ne oslanjaju se na objektivna istraživanja kojima se služi savremena psihologija i sociologija, i ne daju mogućnost da se istorijski objasni postanak i razvitak određenih osobina." 17) Usvajanje ovih primedbi ne mora značiti potpuno odbacivanje rezultata od kojih je Cvijić dolazio. Nasuprot, etnološko proučavanje psihičkih pojava, u jugoslovenskim okvirima, polazeći od Cvijićevih dela i proveravanjem njegovih zaključaka pomoću savremenih metoda društvenih nauka, mora stići do većeg stepena proverljivosti.

Paralelno sa etnopsihološkim istraživanjem u srpskoj etnologiji javio se još jedan pravac proučavanja psihičkih pojava. Taj pravac ne proističe iz romantičarskog traganja za "narodnom dušom", već su njegovi koreni u tadašnjoj pedagogiji. Proučavanje takozvane narodne pedagogije započelo je 1888. godine, kada je Jovan Miodragović sastavio kratak upitnik i objavio ga u nekoliko književnih i stručnih časopisa. 18) Odgovori na četrnaest preciznih pitanja, kojima je u velikoj meri obuhvaćen proces socijalizacije, predstavljali su osnovnu građu za Miodragovićevu knjigu *Narodna pedagogija u Srbia*, objavljenu 1914. godine. 19) Potrebno je pomenuti da se u akciji prikupljanja građe iz narodne pedagogije 1897. godine uključio i Tihomir Borđević člankom *Iz narodne pedagogije*, objavljenom u časopisu "Učitelj", 20) što je rezultiralo nizom priloga iz ove oblasti objavljenih u narodnim brojevima. Građa iz narodne pedagogije, sakupljana na inicijativu Miodragovića i Borđevića, objavljivana je u "Bosanskoj vili", "Novom vaspitaču", "Školskom vjesniku" i "Učitelju", i, zajedno sa sistematskim Miodragovićevim delom *Narodna pedagogija u Srbia*, predstavlja značajan izvor za proučavanje procesa socijalizacije u Srbiji krajem XIX i početkom XX veka. Iako je tadašnje ispitivanje narodne pedagogije ostalo u okvirima deskripcije i tematske sistematizacije, vrednost tih podataka je velika i oni zaslužuju temeljnu naučnu obradu, što do sada nije bio slučaj.

Period posle Cvijićeve smrti karakteriše razdvajanje etnološkog proučavanja psihičkih pojava u nekoliko pravaca, koji

proizlaze iz etnopsihologije, ali i iz drugih naučnih disciplina, kao što je individualna psihologija, pa čak i filozofija.

Prvi pravac, nazvan karakterološko-tipološki, predstavlja pokušaj da se zasnue karakterologija kao posebna naučna disciplina izvan okvira etnologije. Najznačajniji predstavnici tog pravca proučavanja psihičkih osobina stanovništva Balkana su nemački naučnik Gerhard Gezeman i filozof Vladimir Dvorniković. Dvornikovićeva Karakterologija Jugoslovena je delo velikog obima i velikih kontradikcija i, uglavnom, ostalo je neproučeno prevashodno zbog teških ideoloških optužbi datih neposredno posle drugog svetskog rata, mada se ne može odobriti ni nekritičko prepričavanje Dvornikovićevih stavova kakvo se sreće u novije vreme. 21) I pored velikog broja teorijskih promišljanja, kao što je, na primer, teza o potpunom nasleđivanju karaktera i na tome zasnovani "karakter naroda" 22) ili povodjenje za davnom politikom tadašnjih vladajućih slojeva, neka Dvornikovićeva zapažanja mogu i danas poslužiti kao putokaz u istraživanju. Poglavlja o oblicima socijalnog života i etničkom karakteru predstavljaju, u našim okvirima, preteče socijalne psihologije i sociologije morala.

Za razliku od Dvornikovićeve karakterologije, koja je ostala u velikoj meri neproučena i neiskorišćena, radovi Gerharda Gezemana, naročito njegovo delo o crnogorskom čoveku, predstavljaju integralni deo našeg naučnog nasleđa. Ovome je posebno doprinelo njegovo polazno teorijsko stanovište u kome nije bilo velikih promišljanja. Određujući osnovnu karakteristiku mentaliteta plemenskog društva - heroizam, Gezeman piše: "Crnogorski heroizam zasniva se na sledećim antropološkim, sociološkim i istorijskim osnovama: na dinarskom nasleđstvu, tzv. violentnom ("ilirskom") nasleđu, zatim na plemenskom uređenju, na patrijarhalnom stočarskom i seljačkom životu balkanskog tipa i planinskog terena, na jakim ostacima srednjovekovno-srpske narodne i feudalne kulture pored znatnih evropsko-riterskih primesa; na hrišćanskoj religiji srpskog pravoslavlja; na nacionalnoj, duhovnoj, religioznoj i privrednoj odbrambenoj borbi od Turaka, poturčenjaka i Arbanasa u obliku prepada i četovanja; na obavezi izvesnih plemenskih zakonitosti čije je ispunjavanje bilo garancija za odbranu i pojedinaca i bratstva, a to su: agon, zaštita lične i porodične časti, krvna osveta, svetinja gostoprimstva, učesće u četovanju i hajdukovanju." 23) Ukoliko se izuzme "dinarsko nasleđstvo, tj. violentno ilirsko nasleđe", što se u Gezemanovoj koncepciji može oceniti kao survival Cvijićeve škole, ostale determinante heroizma imaju status teorijsko mogućnih. Zbog toga savremena istraživanja crnogorskog morala u velikoj meri polaze od Gezemanovih rezultata.

Drugi pravac u etnološkom proučavanju psihičkih pojava jeste Cvijićeva antropogeografska škola. 24) U radovima Cvijićevih učenika i sledbenika, naročito u poznatoj ediciji Srpske akademije "Naselja i poreklo stanovništva", psihičke pojave su obrađivane prema Cvijićevim uputstvima. U okviru ovog pravca većih sinteza, izuzev u izvesnom smislu Dobajićeve knjige Crnogorci i znatnije evropske i karakter crnog-

g o r a c a, nije bilo, a pogotovo nije bilo teorijskih i metodoloških inovacija. Iako u veoma smanjenom obimu, Cvijićeve antropogeografska škola nastavila je da na ovaj način proučava psihičke pojave i u periodu posle 1945. godine.

Novinu u proučavanju psihičkih pojava stanovništva Balkana, između dva rata, predstavljaju radovi dr Dušana Nedeljkovića. Iako polazi od osnovnih teorijskih i metodoloških postavki Cvijićeve škole, Nedeljković, primenom mernih instrumenata razvijenih u tadašnjoj psihologiji tj. psihotehnici, nastoji da svoje rezultate uzdigne na viši nivo intersubjektivne proverljivosti. Na primer u radu *I s t r a j n o s t k a o s p e c i j a l n a o d l i k a j u ž n j a č k e v a r i j a n t e d i n a r s k o g p s i h i č k o g t i p a* 25) jedna psihička osobina je operacionalizovana i, u skladu sa tadašnjim nivoom psihotehničke metodologije, korektno ispitana, tako da je rezultate istraživanja moguće kontrolisati. Iako bi savremena psihologija sigurno korigovala, a možda i potpuno odbacila, metode i tehnike kojima se Nedeljković služio, sam pokušaj da se u etnološkom proučavanju psihičkih pojava primene novija dostignuća psihološke metodologije predstavlja korak napred, i to ne toliko u smislu dobijenih rezultata koliko na epistemološkom nivou. Ipak, veći Nedeljkovićeve radovi, kao *G o r n j o r e k a n s k a e t n o p s i h o l o š k a g r u p a*, 26) *M a v r o v s k a p s i h i č k a g r u p a*, 27) *O p s i h i č k o m t i p u J u ž n o s r b i j a n a c a* 28) u velikoj meri su zasnovani na Cvijićevoj koncepciji psihičkog tipa, tako da predstavljaju nastavak Cvijićeve škole i mogu se svrstati i u prethodan, čisto etnopsihološki pravac proučavanja psihičkih pojava.

Treći pravac u etnološkom ispitivanju psihičkih pojava ne nastaje iz romantičarske etnopsihologije, već direktno iz individualne psihologije. Radovi Slobodana Popovića i saradnika o psihičkom životu seoske omladine zasnovani su na, u to vreme, modernim dostignućima psihologije. Neophodnost ovako tesnog povezivanja psihološke metodologije sa etnološkim proučavanjima psihičkih pojava uočio je i Petar Ž. Petrović, kada je kao urednik "Etnološke knjižice" u tu ediciju uključio radove Slobodana Popovića i njegovih saradnika. 29) U predgovoru treće knjige "Etnološke knjižice", koja nosi naslov *P r i l o z i p s i h o l o g i j i s e o s k i h m l a d i ć a*, P. Ž. Petrović ocenjuje Popovićev metod kao "naporan i spor, ali zato dokumentovan i pouzdan". 30) Osnovna karakteristika Popovićevog metoda proučavanja psihičkog života seoske omladine jeste obilato korišćenje introspekcije. Da bi pribavio podatke o unutrašnjim doživljajima seoskog mladića, Popović je obučio ispitivača, koji je potom dve godine živeo na selu beležeći sve što mu se događalo. Iskazi ispitivača dopunjavani su razgovorom i posmatranjem, kao i iskazima drugog, takođe obučenog, ispitivača. 31) Osim neposrednom introspekcijom ispitivača koji je proveo dve godine u seoskoj sredini, Popović i njegovi saradnici su koristili intervju i testove, na osnovu čega se može konstatovati da su ova istraživanja bila metodološki zagnovanja i stručno organizovanja nego sva prethodna. Rezultati izneseni u većem broju radova Slobodana Popovića i grupe saradnika 32) višestruko su značajni: prvo, osnov-

ni interes istraživanja je proces socijalizacije u kome se formira ličnost i radovi obiluju podacima te vrste; drugo, pokazane su mnoge karakteristike metoda participacije istraživača u ispitiva-
noj sredini, što ukazuje na dosad neproučeni metodološki značaj ovih radova i, treće, tehnike prikupljanja podataka su raznovrsne i mnogo preciznije nego u drugim istraživanjima psihičkih pojava. Na osnovu ovih nekoliko konstatacija može se tvrditi da radovi Slobodana Popovića i saradnika predstavljaju sasvim moderno proučavanje kulturnih i socijalnih determinanti psihičkog života u skladu sa vremenom u kome je ispitivanje vršeno. Može se napomenuti da Popovićeva ispitivanja psihologije seoskih mladića imaju dosta dodirnih tačaka sa još uvek uspešnim biografskim metodom u etnologiji i antropologiji koji je obilato korišćen u ispitivanju socijalizacije i akulturacije Indijanaca u Americi. 33)

Period bogatog i raznovrsnog etnološkog proučavanja psihičkih pojava uglavnom se završava izbijanjem drugog svetskog rata. Uzroci ovakvog kretanja u ovoj oblasti moraju se potražiti u društveno-ekonomskim odnosima koji su se formirali neposredno posle rata, kao i u ideološko-političkoj situaciji koja je iz njih proizlazila. "Naša socijalistička praksa i teorija - piše Edvard Kardelj - bile su pod veoma snažnim uticajem - pa i političkim pritiskom - ideološkog koncepta državnog sistema koji je nastao u sovjetskoj praksi u Staljinovo vreme." 34) Ovakvo stanje imalo je reperkusije i na planu etnološkog proučavanja psihičkih pojava posredstvom uticaja sovjetske klasifikacije nauka na veliki deo naučnog života u zemlji. U skladu sa sovjetskim koncepcijama, nastalo je potiskivanje termina "etnologija" i njegovo zamenjivanje nazivom "etnografija", koji je do danas jedini važeći u SSSR. Uticaj sovjetskih koncepcija bio je još jači u psihologiji, gde su psihoanaliza i druge dinamičke orijentacije u psihologiji i psihijatriji potpuno potisnute, ideološki diskvalifikovane i zamenjene Pavlovljevom refleksološkom školom. "Čitava ovakva situacija - piše V. Jakovljević - racionalizovana je tvrdnjom da se provodi striktna materijalističko-organska orijentacija, koja je donekle, zaista, proizlazila iz dogmatski shvaćenog marksizma sovjetske škole. Jedna od osnovnih posledica ovakvog shvatanja bilo je osporavanje svake naučnosti psihodinamičnoj teoriji i psihoanalitičkoj terapiji, usled njihovog zasnivanja na nesvesnim mehanizmima." 35) Ako se zna da je u svetskoj nauci upravo psihoanaliza bila jedan od najznačajnijih podsticaja i inspiracija etnološkom proučavanju psihičkih pojava, onda se može videti koliko je činjenica njene ideološke diskvalifikacije uticala na zastoju takvom proučavanju kod nas. Ovakva situacija se ogledala u nemogućnosti popunjavanja praznine koja je nastala odbacivanjem romantičarske etnopsihologije jer je upravo psihoanalitički upliv u etnologiju, na primeru svetske nauke, mogao da da nov impuls etnološkom proučavanju psihičkih pojava.

Posle 1945. godine psihičke pojave skoro da sasvim iščezavaju iz etnoloških proučavanja. U etnološkim radovima u poslednjih trideset godina, naravno uz izuzetke, vrlo se retko mogu sresti pojmovi kao što su mentalitet, 36) obrasci ponašanja, tip ličnosti, socijalizacija, 37) sistemi vrednosti, 38) karakter temperament, adaptacija i akulturacija, 39) itd. Socijalna psiholo-

logija, sociologija morala, psihologija morala i druge sociološke discipline su počele da preuzimaju ove aspekte etnološkog proučavanja psihičkih fenomena. Period reafirmacije filozofskih i humanističkih osnova, marksizam, koji je doprineo preporodu mnogih društvenih nauka, nije doneo ništa novo na ovom polju proučavanja izuzev što je pospešio pomenutu ekspanziju sociološkog i psihološkog pristupa. Ova ekspanzija je dovela do toga da na prvi pogled izgleda da etnologija i nema šta da traži u proučavanju psiholoških pojava. Pretežna neaktivnost samih etnologa još više učvršćuje ovu, u suštini pogrešnu, sliku.

Kritika ovakvog stanja etnološkog proučavanja psihičkih pojava mogućna je sa dva aspekta: naučno-teorijskog i društveno-praktičnog. Još pre više od pedeset godina, poznati američki naučnik Edvard Sapir je, kritikujući tadašnje stanje svetske nauke, konstatovao: "Proučavanje u oblasti razvoja deteta pružila bi sjajnu proveru plodnosti proučavanja kulture u tesnoj vezi sa proučavanjem ličnosti. Čudno je koliko se malo etnologija bavi dubokim genetskim problemom detinjeg sticanja kulture. U tekucem jeziku etnologije čini se da je dinamika kulture skoro isključivo stvar koju odrasli definišu i samo oni prenose sa kolena na koleno i iz jedne grupe u drugu." 40) Sapir ne ostaje na uopštenim kritikama, već predlaže konkretne pravce proučavanja: "Proučavajte dete potanko i brižljivo od rođenja do, recimo, desete godine, starajući se da sagledate poredak u kojem se kulturni obrasci i delovi obrazaca javljaju u njegovom psihičkom životu; proučavajte relevantnost tih obrazaca za razvoj detinje ličnosti, i, na kraju predloženog razdoblja, vidite za koliki se deo ukupne zvanične kulture može reći da sa smislom postoji za dete." 41) Ova Sapirova argumentacija, kao i apel upućen etnolozima nisu, kada je reč o jugoslovenskoj etnologiji, ni do danas izgubili od jačine, uz napomenu da bi se i za druge segmente psihičkog života isto moglo vrlo lako argumentovati neophodnost etnološkog (socijalno-antropološkog ili kulturološkog) aspekta.

U vezi sa društveno-praktičnim značajem, etnološko proučavanje psihičkih pojava se iskazuje kao društveni imperativ. Brza industrijalizacija i urbanizacija, tj. prelazak iz seoskog načina života na gradski ili odlazak velikog broja ljudi na privremeni rad u inostranstvo dovode do neslućenog broja novih pojava u psihičkom životu, koje je nemoguće u potpunosti proučiti ako se izostavi etnološki aspekt. A bez detaljnog proučavanja nije moguće doneti ni jednu značajnu odluku kojom bi se regulisali veoma raznovrsni društveni procesi. Na primer, ispitivanje akulturacije osim naučno-teorijskog ima i veliki društveni značaj jer je nemogućna pravilna dijagnoza i lečenje mentalno obolelih usled akulturacionog stresa ukoliko ne postoje znanja o elementima, vrstama i formama akulturacije u našem društvu. Primera društvene opravdanosti etnološkog proučavanja psihičkih pojava ima mnogo i zbog toga, kao i zbog ranije navedenih naučno-teorijskih razloga, ovaj aspekt ispitivanja ne bi trebalo da još dugo ostane zaboravljen. Traganje za "primenjenom etnologijom" trebalo bi da se uputi baš u ovom pravcu.

N A P O M E N E

1. Š. (P a v l e Š a f a r i k), Karakter Slavenskog naroda vo-
obšte, Serbske Letopisi, prva častica, Budim 1824, 83.
2. O romantizmu u srpskoj etnologiji vidi I. K o v a č e v i ć,
Uticaj romantizma na razvoj naše etnologije, Marksistička mi-
sao, 1. Beograd 1977.
3. A. V a s i l j e v i ć, Psihološke osobine srpskog naroda, GSUD
knj. LXVI, Beograd 1886. Vidi i M. P o p o v i ć, Filozofski i
naučni rad Alimpija Vasiljevića, Novi Sad 1972, 114-122.
4. V. K a r i ć, Srbija - opis zemlje, naroda i države, Beograd
1887. Opširnije u I. K o v a č e v i ć, Vladimir Karić i nje-
gov uticaj na konstituisanje etnologije u Srbiji, Glasnik Et-
nografskog muzeja 43, Beograd 1980.
5. D. N e d e l j k o v i ć, Razvoj naše etnopsihologije za posle-
dnje dve decenije (1918-1938), Preštampano iz Učitelja, god.
19 (55), br. 3-4. 3.
6. M. F i l i p o v i ć, Jovan Cvijić i srpska etnologija, Cviji-
ćev zbornik, Beograd 1968, 36-37.
7. Ž. A n r i - M. S p i r o, Psihološke tehnike: projektivni
testovi i istraživanje na terenu, A. K r o e b e r (ur), Antro-
pologija danas, Beograd 1972, 372.
8. I. H a l o v e l, Kultura, ličnost i društvo, A. K r o e b -
e r, (ur), Antropologija danas, Beograd 1972, 526.
9. E. F r o m, Zdravo društvo, Beograd 1963; D. R i z m a n, Usa-
mljena gomila, Beograd 1965.
10. M. M i d, Spol i temperament u tri primitivna društva, Zagreb
1968.
11. J. C v i j i ć, Balkansko poluostrvo, Beograd 1966, 354.
12. J. C v i j i ć, Iz društvenih nauka (izbor tekstova Cv.Kostić),
Beograd, 42-43.
13. M. M i d, op., 59-121.
14. A. R a d i ć, Osnova za sabiranje i proučavanje grada o naro-
dnom životu, ZbNŽOJS, II, Zagreb 1897.
15. J. C v i j i ć, loc. cit.
16. Ž. A n r i - M. S p i r o, loc. cit.
17. Š. K u l i š i ć, Osvrt na razvitak naučne misli u srpskoj e-
tnologiji, GZM, N. s. XXII, Sarajevo 1967, 203.
18. Upitnik je objavljen u "Bosanskoj vili" za 1888. godinu i dru-
gim književnim časopisima te godine.
19. J. M i o d r a g o v i ć, Narodna pedagogija u Srba, Beograd
1914.

20. T. Đ o r đ e v i ć, Iz narodne pedagogije, Učitelj, 1, Beograd 1897-1898.
21. Kao primer takvog pristupa vidi B. D e s p o t, Filozofiranje Vladimira Dvornikovića, Zagreb 1976.
22. V. D v o r n i k o v i ć, Karakterologija Jugoslavena, Beograd 1939, 69.
23. G. G e z e m a n, Čojstvo i junaštvo starih Crnogoraca, Cetinje 1968, 38.
24. D. N e d e l j k o v i ć, op. cit., 7.
25. D. N e d e l j k o v i ć, Istrajnost kao specijalna odlika južnjačke varijante dinarskog psihičkog tipa, Godišnjak Skopskog Filozofskog fakulteta, knj. I, Skoplje 1930.
26. D. N e d e l j k o v i ć, Gornjorekanska psihička grupa, GSND, Skoplje 1934.
27. D. N e d e l j k o v i ć, Mavrovska psihička grupa, GSND, III-IV, Skoplje 1930.
28. D. N e d e l j k o v i ć, O psihičkom tipu Južnosrbijanaca, Posebno izdanje Geografskog društva, sv. 3. Beograd 1929.
29. S. P o p o v i ć (ur), Prilozi psihologiji seoskih mladića, Beograd 1936.
30. P. Ž. P e t r o v i ć, Predgovor, u S. P o p o v i ć (ur), op. cit., 5.
31. S. P o p o v i ć (ur), op. cit., 8-9.
32. S. P o p o v i ć i s a r a d n i c i, Prilozi psihologiji seoske mladeži, Beograd 1931. Isti, Duševni život seoske mladeži, Beograd 1932.
33. Vidi kod nas prevedenu biografiju Hopi Indijanaca: D. T a l a j e s v a, Poglavica Sunca, Zagreb 1964.
34. E. K a r d e l j, Protivrečnosti društvene svojine u savremenoj socijalističkoj praksi, Radnička štampa, Beograd 1972, 14.
35. V. J a k o v l j e v i ć, Razvoj i stanje psihijatrije u Jugoslaviji, ZbFF, knj. XI-2, Beograd 1970, 29-30.
36. Vidi npr. S. V u k o s a v l j e v i ć, O seljačkom privrednom mentalitetu, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, jul-decembar, Beograd 1959.; S. V u k o s a v l j e v i ć, Organizacija dinarskih plemena, Beograd, 1957. 76-82. O Vukosavljevićevom proučavanju mentaliteta vidi I. K o v a č e v i ć, Proučavanje mentaliteta u delu Sretena Vukosavljevića, Simpozijum Seoski dani Sretena Vukosavljevića, III, Prijepolje 1976. kao i I. K o v a č e v i ć, Naučno delo Sretena Vukosavljevića, Prijepolje 1978. 121-127.
37. Vidi V. E r l i h, Jugoslovenska porodica u transformaciji, Zagreb 1971.
38. Vidi radove D u n j e R i h t m a n - A u g u š t i n.

39. Vidi, na primer, P. V l a h o v i ć - E. V l a h o v i ć,
Neki problemi akulturacije uz gradilišta pruge Beograd-Bar
(kroz Srbiju), GEI, XXI, B e o g r a d 1973.
40. E. S a p i r, Ogledi iz kulturne antropologije, Beograd 1974.
215.
41. E. S a p i r, op. cit., 217.